

בין האומה למקצוע: עיתונאים בעיתות משבר*

אייל זנדברג ומוטי ניגר

עיתונאים בזמן משבר - היתור על החשדנות

במחקרים הבודקים סיקור חדשות, יש עניין גדל והולך, במיוחד מאז מלחמת המפרץ ולאחר ה-11 בספטמבר 2001, בעבודת העיתונאים בעתות משבר כמו מלחמות או התקפות טרור. ממחקרים אלו עולה נימה של דאגה כשהחשש העיקרי הוא שהעיתונאים נוטשים את הנורמות העיתונאיות (או האידיאלים המקצועיים) כמו החיפוש אחר נייטרליות, עובדתיות ואובייקטיביות לטובת נאמנות פטריוטית (Liebes 1992). בהתייחסות לסיקור של מלחמת המפרץ כתב אליהוא כ"ץ: "השילוב של ניהול המידע (ע"י השלטונות), חדשות מיידיות, ניתוחים ריקים וכוונות טובות, הוא שילוב שמאיים על עתידה של עיתונות ביקורתית" (Katz, 1992: 12).

סיקור של קונפליקט אלים כאשר העיתונאי הוא חבר באחד מהצדדים המתעמתים, מעורר דילמה מקצועית: הפרדיגמה המסורתית של העיתונאי, זו של אובייקטיביות ונייטרליות, מאתגרת ומעומתת עם "הרגש הפטריוטי" של העיתונאים ועם השייכות האתנית והתרבותית שלהם. למעשה העיתונאים הם חברים בשתי קהילות בו זמנית: בקהילה המקצועית ובזו הלאומית.

האידיאולוגיה של כל אחת מהקהילות הללו סותרת את זו של השנייה: אפשר לומר שהעיתונאים לכודים בין הלאום והמקצוע. מצד אחד, הקהילה המקצועית קוראת לעיתונאי לספר סיפור שיהיה עובדתי או שיראה כעובדתי, אובייקטיבי ומאוזן. למרות שידוע כי אי אפשר להשיג מטרה

• תורגם על-ידי מיכל ז"ק מתוך המקור באנגלית:

Zandberg, E. and Neiger, M. (2005). Between the Nation and the Profession: Journalists as members of contradicting communities. *Media, Culture & Society*, 27(1), 131-141.

המחברים: ד"ר אייל זנדברג (zandeyal@netanya.ac.il), וד"ר מוטי ניגר (mottin@netanya.ac.il), בית הספר לתקשורת, המכללה האקדמית נתניה.

זו במלואה, עדיין אלו הם הערכים בבסיס האידיאולוגיה של המקצוע. מן הצד שני, הקהילה הלאומית-תרבותית קוראת לעיתונאי לקחת חלק בקונפליקט, לייצג ולהיות נשק בשדה הקרב של הדימויים וה-soundbites כדי לספר סיפור שאינו מאוזן ואינו אובייקטיבי אלא נוטה לטובת הקהילה. אם נצטט את הדיכוטומיה המפורסמת של רורטי אזי העיתונאים קרועים בין שתי שאיפות סותרות: הרצון המקצועי לאובייקטיביות והשאיפה הלאומית לסולידריות.

במאמר זה אנו בוחנים את עבודת העיתונאים במצב שבו הם היו צריכים להתעמת עם כפל שייכות: את התפקיד שהתקשורת הישראלית שיחקה בימים הראשונים של אינתיפדת אל אקצה, כשאנו מתייחסים בעיקר לכיסוי ההתנגשויות האלימות בין המשטרה והאזרחים הערבים בישראל.

המאמר טוען שמול אירועים כאלה, אלימים ובלתי צפויים, הנתפסים כמאיימים על עצם קיומה של המדינה והחברה, העיתונאים כ"קהילה פרשנית", לא מפתחים שיח פנים-מקצועי (Intraprofessional) וכי השייכות שלהם לקהילה הלאומית גוברת על החברות שלהם בקהילה המקצועית.

מה שמעורר בנו עניין מיוחד הוא המעבר (shift), שעושים העיתונאים לאחר התגובה המיידית לאירועים, כלומר הנקודה בה אופן הסיקור משתנה מהלאומי למקצועי. המאמר מסביר כיצד התרבות הלאומית היא המרכיב העיקרי שמשפיע על העיתונאים בסיקור הראשוני הפטריוטי, וכיצד האווירה הפוליטית קובעת ומגדירה עבורם מתי המשבר מסתיים, אות כי הם יכולים לשוב לאופן סיקור מקצועי.

במאמר זה נשתמש בנקודת המבט של התקשורת הזרה באמצעות שני עיתונים מרכזיים אמריקאים, וזו תשמש אותנו כ"קבוצת ביקורת". המעבר של הסיקור הישראלי לכיוון של הסיקור האמריקאי תסמן את המעבר shift חזרה מהלאומי למקצועי.

נאמנות העיתונאים: לאומה או למקצוע?

השאלה העיקרית שעולה במחקר הזה היא כיצד העיתונאים מגשרים בין הסתירה שקיימת בין המקצוע ובין השייכות התרבותית-לאומית שלהם בזמן קונפליקט. אנו רואים את השאלה כשאלה של זהות. אנו מציעים לשלב בניית זהות בין תפיסת הזהות ובין המחקר הסוציולוגי של

Tuchman (1973) על מקצוע העיתונות יחד עם גישה התרבותית לתקשורת, היכולות להציע מענה לשאלה.

תפיסתנו את מושג הזהות נובעת מהעמדה הלא-מהותנית שמגדירה זהות כתהליך הבניה היסטורי, חברתי ותרבותי. כל פרט הוא בעל זהות רבת רבדים, ובמצבים שונים לאור המצב וההקשר, רובד או מרכיב אחר (אתני, מגדרי, מעמדי, וכו') מועדף על פני המרכיבים האחרים ומובא לקדמת הבמה (Woodward, 1997).

אנו מציעים שהשינויים שמצאנו במחקר הזה כמו גם כאלה שנעשו על ידי אחרים בנוגע לקונפליקטים (Liebes, 1992, 1997, Schudson, 2002) נובעים מכך שהזהות היא רבת מימדים. כתגובה להתפרצות האלימה של הקונפליקט, העיתונאים מדגישים את הזהות הלאומית-תרבותית שלהם ולאחר זמן מה, כאשר האלימות נרגעת, הם חוזרים ומדגישים את הזהות המקצועית שלהם, וזאת באמצעות תהליך "תיקון פרדיגמה" (Berkowitz, 2000). כדי להסביר את התהליך הזה אנו צריכים קודם להתייחס ליחסים שבין הדימוי העצמי המקצועי של העיתונאים לבין העמדה שהתפתחה על ידי החוקרים בתחום כלפי עיתונאות.

תפיסתם של העיתונאים את מקצוע העיתונות נובע מ"המודל הנייטרלי" (Schudson, 1978). לפי המודל הזה, העיתונאים רואים את המקצוע שלהם כמקצוע כמו-מדעי (quasi-scientific), המאפשר להם לסקר את האירועים באופן אובייקטיבי ומאוזן, בלי מחויבות לאינטרס חיצוני. הנאמנות של העיתונאים היא לאמת מופשטת ולאינטרס ציבורי מופשט (Carey, 2002).

המודל הנייטרלי-אובייקטיבי הוא עדיין מודל "ברירת המחדל", עליו נשענים רוב העיתונאים למרות שהם מודעים לחולשותיו. גם אלו שתוקפים את המודל מתייחסים אליו כמייצג מרכזי של הערכים העיתונאיים. כך בסקר שנערך לאחרונה בין עיתונאים ישראלים (ערבים ויהודים), כמעט 90% הכריזו שהערך של "וידוא אמינות המידע" הוא הערך החשוב ביותר במקצוע, ו-97% סברו כי הערך של "בירור העובדות לאשורן" הוא חשוב מאוד (צפתי וליביו, 2003).

בדימוי העצמי – למרות המגבלות עליהם מצביעים חוקרי תקשורת - העיתונאים רואים עצמם כאובייקטיבים, והם משתמשים בדימוי הזה כאמצעי להדגיש את הסמכות המקצועית שלהם. במאמר הזה אנו מתרכזים בשני כיווני חשיבה בנוגע למגבלות על אובייקטיביות עיתונאית: האחד

מדגיש כיצד התרבות שתוכה פועלים העיתונאים, משפיעה עליהם (רועה, 1994; Carey, 1989) והשני רואה את העיתונאים כחברים בקהילה פרשנית-מקצועית (Zelizer, 1993).

חוקרים שתומכים בגישה התרבותית ללימודי תקשורת (Carey, 1989) ממעטים לשים דגש על ההשפעות שיש לתקשורת על הנמענים ומעדיפים להצביע על התפקיד החברתי-תרבותי של התקשורת כמבנה ומעצבת קהילה. הגישה התרבותית רואה את תהליך התקשורת כמשא ומתן של משמעות, שבו עיתונאים והקהל שלהם שותפים להבנה דומה של האירועים, וההבנה הזו מעוצבת על ידי התרבות המשותפת שלהם (Schudson, 1989). לפני הגישה הזו, העיתונאים לא בוחנים מציאות מנקודת מבט חיצונית, אלא הם פועלים כנציגים של החברה שבה הם פועלים וכנציגים של התרבות המשותפת שלהם (Carey, 2000). הגישה הזו רואה את אחד התפקידים העיקריים של העיתונאים ושל התקשורת כמבנים, מעצבים ומשמרים את הסולידריות של הקהילה לאורך זמן (רועה, 1994; Rorty, 1991; Carey, 1989).

מהגישה התרבותית נובעת גם התפיסה שהעיתונאים הם חברים בקהילה פרשנית. מושג זה צמח מתחום הספרות ומתחום לימודי התרבות והוא מדגיש את הקהילה כגוף שמפרש את העולם החברתי שלו בצורת פרשנות משותפת (Berkowitz and Terkeurst, 1999). לפי הגישה הזו העבודה העיתונאית נטועה בהקשר התרבותי הרחב ובהקשר הצר של המגעים בין העיתונאים (Zelizer, 1993). הגישה של קהילה מפרשת רואה בעיתונאים מי שנמצאים בתהליך של חיברות (Socialization), שיוצר קהילה מקצועית, כשלחברים בקהילה כזו אותם ערכים, תפיסות ועקרונות לפרשנות טקסטים. הגישה הזו עוזרת להסביר למה עיתונאים מודאגים פחות מהתגובה של "הציבור" לסיקור שלהם ועסוקים יותר בתגובה של חבריהם למקצוע ושל הממונים עליהם (Carey, 1986).

כפי שניתן לראות, חברות בשתי הקהילות – המקצועית והלאומית – עלולה ליצור השתייכות סותרת. המתח הזה מועצם בתקופות של קונפליקט אלים כאשר עיתונאים צריכים להעדיף את אחת הזהויות שלהם: זו הלאומית או זו המקצועית.

במחקרה מתארת Tuchman (1973) את עבודת העיתונאים כעבודה ההופכת את "הלא צפוי" לשגרתי, באמצעות רוטינה של דרכי העבודה והפרשנות הממסדיים. במאמר זה נעזר בתפיסה של טוכמן לניתוח התרבותי כדי לטעון כי בזמנים של משבר עמוק כש"הבלתי צפוי" נתפס כאיום על

המדינה או על הסדר החברתי, העיתונאים משתמשים בנקודת המבט הלאומית שלהם כדי להפוך את האירועים "לשיגרה". הצופן המידי (האינסטינקטיבי) בו הם משתמשים כדי לזהות את האירועים אינו מוסדי-מקצועי אלא, בראש ובראשונה, הצופן הלאומי-תרבותי שלהם. בהקשר ל- 11 בספטמבר כתב וייסברוד (Waisbord, 2002): "הפטריטיזם פורץ במצבים בהם נתפס שה"קהילה הלאומית" בסכנה, בנסיבות 'נורמליות' הוא מושתק בעזרת חוקים מקצועיים" (206). במצבים כאלה - טרגדיה, סכנה לציבור או איום על בטחון הלאומי - 'אין צדדים אנחנו כולנו בתוך זה ביחד' (Schudson, 2002:41).

כשניתחנו את סיקור האירועים של אוקטובר 2000 שהעיתונאים הישראלים עשו, חיפשנו עקבות לשני אופני הסיקור. במיוחד רצינו למצוא את המעבר מהאופן הלאומי-פטריוטי לאופן הסיקור המקצועי, ולמצוא מה היו הכוחות שגרמו לאותו מעבר.

אוקטובר 2000 - הפגנות אלימות

סוף ספטמבר 2000 התאפיין בהתפרצות של האינתיפדה השנייה, כאשר הפגנות אלימות פרצו בגדה המערבית וברצועת עזה. כמה ימים לאחר מכן הישראלים הופתעו וחשו בלבול כאשר הפגנות פרצו בין הערבים אזרחי ישראל, המהווים 18% מהאוכלוסייה של ישראל לבין המשטרה. ההתנגשויות עם המשטרה הותירו 13 אזרחים ערבים מתים, ועשרות פצועים, חלקם קשה. גם שוטרים נפגעו בעימותים ואזרח יהודי אחד נפגע על ידי סלע ונהרג.

חשוב לאבחן את האירועים בתוך ישראל מהאירועים האלימים החמושים שפרצו בגדה המערבית ובעזה, והמוכרים כאינתיפדת אל אקצה.

ההפגנות האלימות יצרו אירוע מיוחד במינו, שהשפיע על עבודת העיתונאים: האירועים הלא צפויים בתוך ישראל, לצד האינתיפדה החמושה בגדה המערבית ובעזה, הובילו לחרדה ולבלבול בחברה הישראלית. הסביבה הפוליטית לא נתנה פרשנות ברורה לאירועים, כך שהתאפשרו מגוון רחב של פרשנויות.

המתודולוגיה של המחקר

המחקר מתבסס על ניתוח תוכן איכותני של התקשורת הכתובה והאלקטרונית בישראל בזמן אירועי אוקטובר מה 29 לספטמבר עד ל- 10 לאוקטובר 2000. הניתוח מתבסס על ניתוח הערוצים הפופולריים יותר "ידיעות אחרונות", ו"ערוץ 2" כמו גם על ניתוח חדשות "הערוץ

הראשון" בטלוויזיה ועיתון "הארץ", שעורר ביקורת ציבורית רחבה והואשם באותה תקופה כלא פטריוטי.

כדי להבין את הפרספקטיבה (היחסית) של המבט מבחוץ, ניתחנו גם את הסיקור בעיתונים האמריקאים ניו יורק טיימס (New York Times), וה- וושינגטון פוסט (Washington Post), שישמשו לשם השוואה.

ניתוח: סיקור ה'מהומות' על ידי התקשורת הישראלית: הכלה והדרה של אזרחי ישראל הערבים

מניתוח הממצאים עולה שסיקור אירועי אוקטובר אופיין במיוחד על ידי שתי נטיות סימולטניות: הדרה והכלה. התקשורת הישראלית הדירה באופן סימבולי את האזרחים הערבים מתפיסת האזרחות ובו זמנית היא איחדה את המאבק שלהם עם זה של הפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה.

ההדרה וההכלה נעשו בשלוש דרכים: 1. הגדרת האירועים 2. הגדרת המשתתפים 3. שימוש באמצעים ויזואליים.

הגדרת האירועים: העדפת שיח צבאי על שיח אזרחי

העיתונאים הישראלים הגדירו את האירועים במסגרת השיח הצבאי. על ידי כך התקשורת הדירה את האזרחים הערבים והפקיעה מהם את האזרחות. הכותרת הראשית בידיעות אחרונות ב-2 באוקטובר בעמודים 4 ו-5 היתה: 'אינתיפדה בגליל וביפו'. עבור הקהל הישראלי המילה אינתיפדה מתקשרת עם הגדה המערבית ורצועת עזה ועם סוג של לחימה שהתרחש שם בסוף שנות ה-80. העיתון, אם כן, הביא את 'האינתיפדה' עם כל ההקשרים שלה, לתוך מדינת ישראל, ובכך יצר אנלוגיה בין המאבק בנשק חם נגד הכיבוש, שמתקיים בגדה המערבית וברצועת עזה, לבין המאבק של הערבים אזרחי ישראל. השימוש בלוגו הכוללני הזה מעיד על עולם התוכן ומסגור המשמעות של העורך.

יתר על כן, העיתונאים לא רק אימצו את השיח הצבאי (הרחב) אלא גם הדגישו את השיח הספציפי של מלחמת העצמאות (1948). הטרמינולוגיה הזו מרמזת לימים שלפני המדינה, ומעידה על תפיסת העיתונאים את האירועים כדומים למלחמת 1948 לעצמאות, למאבק על עצם קיומה של מדינת ישראל.

כותרת משנה בעמוד הראשון של ידיעות אחרונות (2 באוקטובר) היתה: 'אתמול לראשונה מאז 1948, הגליל היה מנותק מהמרכז של ישראל, אחרי שאלפי מפגינים ערבים חסמו את רוב הדרכים (שמקשרות). המהומות החמורות גם התפשטו לנגב וליפו...'. בסיפור עצמו ציינו שמפגינים חסמו 'דרכים אסטרטגיות' אבל לאורך כל הפסקה הפכו את הכותרת המאיימת למגוחכת. כיון שהמשפט 'חסימה אסטרטגית' הובילה לתוצאות הבאות: 'אלפים של נוסעים, שחזרו דרומה אחרי חופשת ראש השנה, נתקעו למשך שעות רבות בפקקים שנוצרו על ידי הדרכים החסומות'. טון דומה אבל פחות דרמטי אפשר היה למצוא בעיתון הארץ. במהדורה של 4 לאוקטובר שציינה מה קרה במקומות שונים ותיארה את המצב בגליל. הם השתמשו במונח 'עיירה תחת מצור' ובמונח 'תושבי הגליל לא היו מוכנים להתקפה האלימה של שכיניהם'.

תומצתה בכותרת מעניינת בידיעות אחרונות (2 באוקטובר). הכותרת כיסתה את עמודים 2-3 שכללו סיפורים ותמונות על האירועים של היום הקודם, כשהיא מופיעה באותיות גדולות: 'מלחמת עצמאות?! המשפט הפתוח של הכותרת, שלא יוחס למקור מסויים, ולא נתן תשובה. אך כותרת כזו יצר עימות: הוא יכול היה להתייחס למאבק לעצמאות של הערבים הישראלים, או של הפלסטינים, אך בו זמנית הוא גם יכול היה לרמוז לכך שמדינת ישראל היא (עדיין!) נלחמת למען העצמאות וההישרדות שלה.

הגדרת המשתתפים: העדפת האתני על האזרחי

המחקר מגלה שבזמן ההתנגשויות האלימות התקשורת דיווחה מתוך נקודת מבט 'אתנית' ומיקמה את עצמה לצד המשטרה הישראלית ולצד הרוב היהודי, וכנגד האזרחים הערבים. כך המונח 'אזרחים ישראלים' נשמר כמעט אך ורק עבור קורבנות יהודים. דוגמאות טובות ניתן למצוא ב"ידיעות אחרונות": 'במהלך יום אתמול הסוער, חייל ואזרח ישראלי, חמישה ערבים מהגליל ושמונה פלסטינים נהרגו'. (3 באוקטובר: 2). כך יוצר עיתון "ידיעות אחרונות" את ההרכיה של הנפגעים: בראש הרשימה החייל והאזרח הישראלי (כלומר האזרח היהודי) אחר כך 5 ערבים מהגליל- סטטוס שהעיתון העניק להם במקום לכנותם אזרחים ישראלים- ולבסוף 8 פלסטינים (מהגדה המערבית ומרצועת עזה). יתרה על כך העיתון חילק את הנפגעים לשתי קטגוריות: יהודים (חייל ואזרח) מול ערבים (אזרחים ישראלים ותושבים של שטחים שהם תחת שליטה של הרשות הפלסטינית). הפסיק בכותרת המשנה יוצר חלוקה בין הקטגוריות האתניות;

ניתן לראות דוגמאות לכך שהעיתונאים מעמידים עצמם בשורה אחת עם המשטרה ונגד הערבים הישראלים בגליון ה-2 באוקטובר של עיתון "הארץ". בכותרת בעמוד 3 נכתב: 'בעכו ונצרת מפגינים ערבים ירו על המשטרה' ובמאמר כתוב: 'חמישה ערבים-ישראלים נהרגו בגליל'. העורך התייחס לירי על המשטרה כמשהו יותר חמור מאשר הריגתם של חמישה אזרחים ערבים, כשהכותרת אולי אף מצדיקה את הריגתם.

יש לזכור כי העיתונאים - כולם יהודים - לא יכלו להיכנס לערים הערביות ולהביא את הפרספקטיבה שלהם על האירועים, כיון שהם פחדו שיותקפו הן בשל היותם יהודים והן בשל

העובדה שהערים נחסמו על ידי תושבים ועל ידי המשטרה. מבחינת שגרת כיסוי אירועים, במאבק בין המיעוט הערבי והמשטרה לעיתונאים היה קל הרבה יותר לסקר מנקודת מבטה של המשטרה.

השימוש באמצעים חזותיים להמחשה

גם בתחום הויזואלי התקיים תהליך של הכלה והדרה שנעשה על ידי עיתונאים בשני אופנים: על ידי הצגת מפות מעורפלות ועל ידי הנגדה בין הויזואלי ובין הטקסט (כתוב או דבור). כך, לדוגמה, ב-3 באוקטובר ב"ידיעות אחרונות" פרסמו מפה של 'הנקודות המרכזיות של ההתפרצויות'. הקו הירוק- שמגדיר את הגבול הישראלי לפני הכיבוש של השטחים במלחמת 1967- נצבע במפה אבל הופיע במטושטש ולא באופן ברור. לא הייתה הבחנה, לא במפה ולא בטקסט הנלווה בין נקודות

ההתפרצות בתוך ומחוץ למדינת ישראל.

מלחמת

- שלושה ימים של קרבות בשטחים ובתוך ישראל, מלזים באש חיה
- מערכת הביטחון וערכת בכמות שיא, מחשש להמשך המהומות
- למרות התחייבות הפלשתיים להפסקת אש, אמרו מרמ"ב ב"מחון: ערבאת לא עושה דבר כדי להפסיק את האלימות

מאת חן שמואל, עמיר רמפורט ודוד רוב
 כשבת האחרונה נערכו במדינת ישראל, מלחמת אש חיה של שלושה ימים של קרבות בשטחים ובתוך ישראל, מלזים באש חיה מערכת הביטחון וערכת בכמות שיא, מחשש להמשך המהומות. למרות התחייבות הפלשתיים להפסקת אש, אמרו מרמ"ב ב"מחון: ערבאת לא עושה דבר כדי להפסיק את האלימות.

מאת חן שמואל, עמיר רמפורט ודוד רוב
 כשבת האחרונה נערכו במדינת ישראל, מלחמת אש חיה של שלושה ימים של קרבות בשטחים ובתוך ישראל, מלזים באש חיה מערכת הביטחון וערכת בכמות שיא, מחשש להמשך המהומות. למרות התחייבות הפלשתיים להפסקת אש, אמרו מרמ"ב ב"מחון: ערבאת לא עושה דבר כדי להפסיק את האלימות.

ערביי ישראל, כשברקע לדברים מוקרנות תמונות מרמאללה, נצרים וחברון. כלומר, ראיון באולפן עם נציג של האזרחים הערבים בישראל הושם לצד תמונות מהגדה המערבית ומרצועת עזה. הקומבינציה הזו יצרה משמעות, קשר ואנלוגיה בין האזרחים הערבים ובין הפלסטינים בגדה המערבית ובעזה.

'שובו של המודחק': חזרה לאופן סיקור מקצועי

לקח עוד מספר ימים עד שהעיתונאים הישראלים הבינו באופן מלא את משמעות האירועים. כמה ימים לאחר שהאירועים החלו אפשר היה לראות מעבר (shift) בסיקור. הסיקור נהיה יותר ניטרלי, פחות דרמטי ויותר דומה לסיקור האמריקאי.

קשה להצביע בדיוק על נקודת המעבר. הסימנים הראשונים נראו ב-4 לאוקטובר. ב"ידיעות אחרונות" פרסמו את התמונות של שישה מהאזרחים הערבים-ישראלים שנהרגו, עם שמותיהם ומקום מגוריהם. החלטת העורך הזו הבדילה בין הערבים הישראלים לבין הפלסטינים (לקורבנות הללו לא היו שמות אלא הם היו חלק מהסטטיסטיקה). במידה מסויימת החלטה הזו של העורך שיקמה את האזרחות שלהם לאחר מותם. עוד סימנים משמעותיים יותר הופיעו מה-6 לאוקטובר והלאה.

חשוב לציין שהשינוי בסיקור קרה לאחר שהאלימות דעכהפסקה ולאחר שינויים בספירה הפוליטית. ב-4 לאוקטובר ראש הממשלה אהוד ברק נפגש עם מנהיגי האזרחים הערבים והקים ועדה שתחקור את הירי על הערבים הישראלים. באותו הזמן, מתן וילנאי, "השר האחראי למיעוט הערבי-ישראלי", הבטיח לעזור לסקטור הערבי בפיתוח כלכלי. נראה שהפוליטיקאים הבחינו מהר יותר בחומרת המצב. האלימות (משני הצדדים) איימה על היחסים השבריריים בין הרוב היהודי והמיעוט הערבי בישראל, והנטייה הייתה לראות באיום כסכנה לחברה הישראלית בכלל.

בעקבות הפוליטיקאים, גם העיתונאים שינו את אופן הסיקור מצבאי לאזרחי ואימצו מושגים מאוזנים יותר לתיאור האזרחים הערבים הישראלים. כך, למשל, בעמוד הראשון של מוסף סוף השבוע של ידיעות אחרונות (ב-6 באוקטובר), הכותרת קראה: 'שריפה בתוך הבית'. כמה ימים מאוחר יותר (ב-10 באוקטובר) אחרי גילויי אלימות של יהודים נגד רכוש של ערבים) הכותרת בעמוד הראשון היתה: 'יהודים וערבים בקרבות אזרחיים: ירי, הצתה וביזה', ובעמוד 2: 'האינתיפדה של היהודים'.

על ידי שימוש במונח 'אינתיפדה', מונח שרק כמה ימים קודם לכן השתמשו בו לתאר את 'המהומות' של האזרחים הערבים, העיתונאים ערכו משוואה והציעו לקוראים סיקור 'סימטרי'. הסימטרייה הזו יכולה לתפקד כאיזון רטורי (Roeh and Cohen, 1992), שמאפשר לעיתונאים

ליצור רושם של אובייקטיביות ושל דבקות בסטנדרטים של עיתונות מקצועית. נראה שעיתונאים ישראלים נסוגו מהשיח של הדרה-הכלה ונעו לקראת אופן סיקור יותר נייטרלי ומאוזן.

טון דומה של סיקור ניתן היה לראות גם בעיתון "הארץ", שהשתמש מלכתחילה בשיח מילטרליסטי וקרא לאירועים 'מהומות ראש השנה' או 'מהומות קשות במגזר הערבי'. העיתון השתמש בשיח צבאי אך בדרך הפוכה. העיתון ציטט כמה מנהיגים ערבים-ישראלים שאמרו: 'הממשלה הכריזה מלחמה נגדנו' במקום לתאר את מדינת ישראל כמדינה תחת מצור, העיתון הדגיש את תחושת המצור של המיעוט הערבי.

ב-4 באוקטובר עבר "הארץ" לשיח אזרחי (יומיים לפני "ידיעות אחרונות") ובמקום להתמקד באירועים הוא החל לעסוק בסיבות שגרמו להם. כותרות באותו יום היו: 'איך אפשר למנוע מהומות כאשר לחצי מהעיר אין ביוב?' או תחת הכותרת של 'יחסי יהודים-ערבים': 'אוכלוסיה פגועה הופכת לאוכלוסיה פוגעת'.

סיקור כזה הוא מקצועי יותר – על פי אמות המידה שהוצגו לעיל - ודומה יותר לסיקור בעיתונות הזרה. העיתונאים האמריקאים של "הניו יורק טיימס" ושל "הושינגטון פוסט" סיקורו באופן דומה מתחילת 'המהומות'. כך שב-3 באוקטובר, כאשר בעיתונות הישראלית אופן הסיקור הצבאי היה בשיאו, הכותרת בושינגטון פוסט היתה: 'ערבים-ישראלים שמסרבים לקבל מרות, מתלוננים "שאינן להם זכויות ואין להם כבוד"'. הסיבה לאלימות, לפני הכתבה ההיא, היא הצורך 'להוציא כעסים'. של אותו היום נתנו הסבר שיש 'תחושה עמוקה בקרב מליון הערבים בישראל שמתייחסים אליהם כאל אזרחים סוג ב'.

כמו העיתונות הישראלית, גם העיתונים האמריקאים השתמשו במפות לשם המחשה. בושינגטון פוסט (ב-10 לאוקטובר) הציגו מפה של ישראל שכללה את נקודות ההתפרצויות. העיתונים האמריקאים (בשונה מהישראלים) הדגישו את ההבדל בין הערבים הישראלים לבין הערבים הפלסטינים. במפה של ה"ושינגטון פוסט" הטקסט התייחס לכל נקודה, והסביר בדיוק מי נהרג: בנקודות שבתוך ישראל 'שני ערבים ישראלים', בגדה המערבית וברצועת עזה 'פלסטיני אחד' ו'יהודים-ישראלים'.

בכותרות ב"ניו-יורק טיימס" (ב-3 באוקטובר) ניתן לראות שהעיתונאים הבחינו בין האלימות שבין ישראלים ופלסטינים וכינו אותה: 'הקונפליקט במזרח התיכון'- לבין ההתנגשויות בתוך ישראל.

לסיכום: העיתונאים הישראלים שינו את הסיקור שלהם עם הזמן. אחרי שהם השתמשו באופן סיקור לאומי-אתני בשבוע הראשון של המהומות, הם אימצו אופן סיקור יותר אזרחי, שהוא יותר נייטרלי ומאוזן, כלומר יותר מקצועי. האמריקאים, שהעיתונאים שלהם לא היו צד בקונפליקט, השתמשו באופן סיקור מקצועי לאורך כל התקופה: 'לאילו שמדווחים על צרות של אחרים נשמר הלוקסוס להיות מנותקים. הניתוק נוצר באמצעות אידאולוגיה של "אובייקטיביות", "נייטרליות" ו"איזון"' (Liebes, 1997:79).

מסקנה: עיתונאים בקונפליקט בין קהילה פרשנית לאומית וקהילה פרשנית מקצועית

במאמר הזה ניתחנו את הסיקור של אירועי אוקטובר 2000 בישראל, כדי להסביר את הדרך בה פועלים עיתונאים בזמן של קונפליקט אליים. לאור הניתוח, אנחנו טוענים שבימים הראשונים של האירועים הלא-צפויים והאלימים, שנחו כאיום לעצם קיומה של המדינה, העיתונאים, כקהילה פרשנית, לא פיתחו שיח פנים-מקצועי. השייכות שלהם לקהילה הלאומית גברה על החברות שלהם בקהילה המקצועית.

העיתונאים שרו במה שדניאל הלין כינה (Halin, 1986) 'ספירת הקונסנזוס' שבה עיתונאים מרגישים חופשיים להפסיק לנסות להיות מאוזנים ואובייקטיביים ובמקום זאת הם זועקים "אנחנו" משותף, תוך שהם מניחים ערכים משותפים והנחות יסד כמובנים מאליהם (Schudson, 2002:40).

לקח לעיתונאים ישראלים (מהזרם המרכזי) חמישה ימים לשנות את אופן הסיקור שלהם. רק אחרי שהפוליטיקאים הבינו את חומרת האירועים, ורק אחרי שהתנגשויות בין המשטרה והערבים הישראלים הסתיימו, רק אז העיתונאים שינו את אופן הסיקור שלהם.

לאחר מכן העיתונאים הישראלים 'תיקנו את הפרדיגמה המקצועית' שלהם. הם את היוזמה של ראש הממשלה אהוד ברק להקים ועדת חקירה של האירועים, הם הדגישו את החשיבות של האזרחות של הערבים הישראלים, והדגישו את התחושה שהאירועים היו תוצאה של אפליה חברתית וכלכלית נגד האוכלוסייה הערבית-ישראלית.

עיתונאים, כחברים בשתי קהילות, היו צריכים להתעמת עם שלהם. כנציגים של הצער והבלבול של הקהילה הלאומית שלהם, הם פעלו, קודם כל, מתוך הפרספקטיבה הלאומית-פטריוטית. אחרי שהם ביססו שיח פנימי וחיצוני עם חברים למקצוע ועם הספירה הפוליטית, הם עברו לפרספקטיבה היותר מקצועית, ובכך ריצו את הנורמות והערכים של המקצוע.

השאלה שעולה מהניתוח הזה היא כיצד העיתונאים יכולים להתמודד עם כזה קונפליקט כזה? איך הם יכולים להימנע ממשבר זהות? אנחנו מציעים שהמפתח לתשובה על השאלות הללו הוא להמשיג את עבודת העיתונאים כך שהיא תכלול תנועה דינמית תמידית בין שתי הקהילות ושתי הנאמנויות, כאשר כל קהילה כוללת בתוכה סט אחר של נורמות וערכים. העיתונאים צריכים לאזן כל הזמן בין השתיים כאשר הם מתייחסים לאירועים החיצוניים ולאווירה הפוליטית. פיטוריו של פיטר ארנט מ-NBC לאחר שהתראיין בטלוויזיה העירקית זו דוגמה לכשל באיזון: הוא ראה את הראיון כעיתונות אובייקטיבית, הקהל והממונים עליו ראו את המעשה כעיתונות אנטי-אמריקאית.

עיתונאים נמנעים ממשבר זהות בגלל שהם אף פעם לא נמצאים במצב של נאמנות לשתי קהילות בו זמנית. בעיתות משבר הם מעדיפים נאמנות למרכיב הלאומי ו'משהים' בשלבים הראשונים של האיום את הנאמנות למרכיב המקצועי, הם שבים ל"mode" מקצועי כאשר המצב נרגע. בהתייחס לכותרות שניתחנו במאמר ניתן יהיה לכוון את העיתונאים כמי שנמצאים במלחמת עצמאות מתמשכת.

אם נשתמש במושג 'פרדיגמת התיקון' ונקשור אותו לממצאים הללו ניתן יהיה לכוון את מקצוע העיתונאות כמקצוע שמבוסס על ניגוד תמידי ובסיסי שחותר תחת הפירוש המסורתי של המקצוע. אנו מציעים גישה חדשה להגדרת העיתונאות: הזהויות של העיתונאי אינן קבועות וברורות, אלא נזילות ולא יציבות, ואנו רואים אותם לא כחברים בקהילה מקצועית או כחברים בקהילה לאומית-הגמונית, אלא כנעים כל הזמן ביניהן.

יתר על כן, עיתונאים לא בוחרים את איזה מרכיב בזהות או איזו קהילה הם ידגישו בכל רגע. הם מגיבים לנתונים חיצוניים. כפי שהראנו, העיתונאים לא החליטו- בדרך רציונלית, ביקורתית, מקצועית- האם לייצג את נקודת המבט הלאומית או את המקצועית, הם הגיבו בצורה אינסטנקטיבית. בזמן משבר, אופן התגובה הלאומי משמש כברירת המחדל ('default').

אנחנו מציעים להסתכל על האימוץ הזמני של הטון הפטרוטי, לא כמשהו שנוגד את המקצועיות אלא כמרכיב בלתי נמנע של המקצוע. עיתונאים לא יכולים לתפוס את המציאות רק ממרחק ומנקודת מבט מקצועית, הם תמיד חברים בקהילות הלאומיות והתרבותיות שלהם.

ביבליוגרפיה

- אבו ריאה, ע., אברהם, א., וולפספלד, ג. (1998). *האוכלוסיה הערבית בעתונות העברית: תקשורת ודה-לגיטימציה סוציו-פוליטית*, גבעת חביבה: המרכז לחקר החברה הערבית.
- אסעד, ג. (1997). הפלסטינים בישראל חלק מהבעיה ולא מהפתרון: שאלת מעמדם בעידן של שלום. *מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים*. 41-42 : 123-154.
- בשארה, ע. (1996). הערבי הישראלי: עיונים בשיח פוליטי משוסע. בתוך: פ. גינוסר, א. בראלי (עורכים): *ציונות: פולמוס בן זמננו*. (312-339). המרכז למורשת בן-גוריון.
- בשארה, ע. (1993). על שאלת המיעוט הפלסטיני בישראל. *תיאוריה ובקורות*. 3 : 7-20.
- דור, ד. (2004). *עיתונות תחת השפעה*. תל אביב: בבל.
- לוי, ד. (1991). התפקיד האידיאולוגי של חדשות הטלוויזיה: המקרה של האינתיפאדה ב"מבט". *פתוח*, 1 : 9-30.
- פירסט, ע. (2001). הטוב, הרע והחסר: על נטיות סותרות ביחס לערבים בתקשורת הישראלית. *פנים* : 17 : 86-94.
- פלד, י. (1993). זרים באוטופיה: על המעמד האזרחי של הפלסטינים בישראל. *תיאוריה ובקורות* 3 : 21-35.
- צפתי, י וליביו, א. (2003 מרץ). העיתונאים הישראלים מעניקים ציון נמוך לתפקוד התקשורת הישראלית. *העין השביעית*, 9-4.
- רבינוביץ, ד. (1993). איך הפכו הפלסטינים לערביי ישראל? *תיאוריה ובקורות* 4 : 141-151.
- רועה, י. (1994). *אחרת על תקשורת: שבע דרכים לעיון בתקשורת ובעיתונות*. אבן יהודה: רכס.

Berkowitz, D. (2000) 'Doing Double Duty: Paradigm Repair and Princess Diana', *Journalism* 1: 125–44.

Berkowitz, D. and TerKeurst, V.J. (1999) 'Community as Interpretative Community: Rethinking the Journalist–Source Relationship', *Journal of Communication*, 49(3): 125–36.

Carey, J. (1989) *Communication as Culture*. London: Unwin Hyman.

- Carey, J. (2000) 'Some Personal Notes on Journalism Education', *Journalism* 1: 12–23.
- Carey, J. (2002) 'American Journalism On, Before and After September 11', in B. Zelizer and S. Allan (eds) *Journalism After September 11*. New York: Routledge.
- Caspi, D. and Y. Limor (1999) *The In/Outsiders: The Media in Israel*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Galtung, J. and M. Ruge (1973) 'Structuring and Selecting News', in S. Cohen and J. Young (eds) *The Manufacture of News*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Gitlin, T. (1980) *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley: University of California Press.
- Hallin, D.C. (1986) *The Uncensored War: The Media and Vietnam*. New York: Oxford University Press.
- Katz, E. (1992) 'The End of Journalism? Notes on Watching the War', *Journal of Communication* 42(3): 5–13.
- Liebes, T. (1992) 'Our War/Their War: Comparing the Intifada and the Gulf War on US and Israeli Television', *Critical Studies in Mass Communication* 9(1): 44–55.
- Liebes, T. (1997) *Reporting the Arab-Israeli Conflict: How Hegemony Works*. London: Routledge.
- Roeh I. and A. Cohen (1992) 'One of the Bloodiest Days: A Comparative Analysis of Open and Closed TV News', *Journal of Communication* 42(2): 42–55.
- Rorty, R. (1991) *Objectivity, Relativism and Truth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schudson, M. (1978) *Discovering the News*. New York: Basic Books.
- Schudson, M. (1989) 'How Culture Works: Perspective from Media Studies on the Efficacy of Symbols', *Theory and Society* 18: 153–80.
- Schudson, M. (2002) 'What's Unusual about Covering Politics as Usual?', in B. Zelizer and S. Allan (eds) *Journalism After September 11*. New York: Routledge.
- Tuchman, G. (1973) 'Making News by Doing the Work: Routinizing the Unexpected', *American Journal of Sociology* 79: 110–31.

- Waisbord, S. (2002) 'Journalism, Risk and Patriotism', in B. Zelizer and S. Allan (eds) *Journalism After September 11*. New York: Routledge.
- Woodward, K. (1997) 'Concepts of Identity and Difference', pp. 1–61 in Kathryn Woodward (ed.) *Identity and Difference*. London: Sage and the Open University Press.
- Zelizer, B. (1993) 'Journalists as Interpretative Community', *Critical Studies in Mass Communication* 10: 219–37.